ZAMONAVIY O‘ZBEK ADABIYOTIDA ANTIQAHRAMON

Irisova Komila Sherzod qizi
Markaziy Osiyo xalqlari tillari va madaniyati instituti
Adabiyotshunoslik: o‘zbek adabiyoti yo’nalishi magistranti
komilalrisova2001@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda zamonaviy o‘zbek adabiyotida antiqahramon obrazining badiiy talqini tadqiq etiladi. Unda antiqahramonning ichki ziddiyati, yolg‘izligi, ma’naviy inqirozi va tanlovi orqali zamonaviy insonning murakkab ruhiyati hamda qadriyatlar to‘qnashuvi yoritiladi. Antiqahramon obrazining an’anaviy qahramon konsepsiyasidan farqli jihatlari va uning badiiy-estetik vazifasi ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: antiqahramon, ichki ziddiyat, yolg‘izlik, ma’naviy inqiroz, absurdlik, individualizm, qadriyatlar to‘qnashuvi, tanlov.

Abstract. This thesis examines the artistic representation of the antihero in contemporary Uzbek literature. It focuses on the antihero‘s inner conflict, loneliness, moral crisis, and choices, revealing the complex psychological state of modern individuals and conflicts between values. The study also highlights the differences between the antihero and the traditional concept of the hero, as well as its aesthetic function in contemporary literary thought.

Keywords: antihero, inner conflict, loneliness, moral crisis, absurdity, individualism, conflict of values, choice.

Аннотация. В тезисе исследуется художественная интерпретация образа антигероя в современной узбекской литературе. Рассматриваются внутренние противоречия, одиночество, духовный кризис и выбор антигероя, посредством которых раскрываются сложный внутренний мир современного человека и столкновение ценностей. Также выявляются



отличия антигероя от традиционной концепции героя и его художественно-эстетическая функция.

Ключевые слова: антигерой, внутренний конфликт, одиночество, духовный кризис, абсурдность, индивидуализм, конфликт ценностей, выбор.

Kirish. Antiqahramon obrazi jahon va o‘zbek adabiyotida yangi hodisa emas. Adabiy jarayon davomida an’anaviy ideal qahramondan farqli, ziddiyatli va murakkab xarakterga ega obrazlar yaratilgan. O‘zbek adabiyotida Tohir Malikning “Shaytanat” romanidagi Asadbek, jahon adabiyotida esa Bret Easton Ellisning “Amerika psixopati” romanidagi Patrik Beytman bunga misol bo‘la oladi. Asadbek obrazi mutlaq “yaxshi-yomon” sifatiga sig‘maydigan murakkab xarakter sifatida talqin qilinsa, Patrik Beytman salbiy xatti-harakatlari bilan ajralib turuvchi markaziy obrazdir.

Antiqahramonning o‘ziga xosligi shundaki, u mukammal qahramondan ko‘ra murakkabroq va bahsliroq obraz sifatida kitobxon e’tiborini tortadi. Uning o‘z-o‘zi bilan kurashi, xatolari va tanlovlari o‘quvchini qahramonning xatti-harakatlari sababini anglashga undaydi. Shu jihatdan antiqahramon obrazi zamonaviy insonning murakkab ruhiyati va qadriyatlar to‘qnashuvini yoritishda muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Asosiy qism. Antiqahramon obrazi o‘zbek adabiyotida turli davr va turli yozuvchilar uslublarda turlicha namoyon bo‘ladi. Uning asosiy belgisi mukammal qahramon idealidan chekinish, insonning ichki qarama-qarshiliklari, zaifliklari, xatolari va hayotiy tanlovlarini badiiy asar markaziga olib chiqishdir. Bunday obrazlar orqali yozuvchi insonni faqat ezgulik yoki yovuzlik mezonlari asosida emas, balki murakkab va ziddiyatli mavjudot sifatida tasvirlaydi, ba’zi qahramonlar yomon bo‘lsa-da, kitobxon ularni hechqachon ayblamaydi va yomon ko‘rib qolmaydi. Shu ma’noda

antiqahramon zamonaviy badiiy tafakkurning muhim ko‘rinishlaridan biri sifatida adabiy jarayonda muhim ahamiyat kasb etadi.

Abdulla Qahhorning “Sarob” romanidagi Saidiy shunday murakkab obrazlardan biridir. Saidiy o‘z qarashlari, intilishlari va hayoti o‘rtasidagi ziddiyat sabab tobora ma’naviy tanazzulga yuz tutadi. U o‘z hayot yo‘lini aniq belgilay olmaydi, turli ta’sirlarga beriladi va shaxsiy manfaat bilan e’tiqod o‘rtasida ikkilanadi. Shu sabab uning xarakterida individualizm, ikkilanish va ma’naviy inqiroz bir-biri bilan bog‘lanadi. Saidiy an’anaviy ma’nodagi ideal qahramon emas, aksincha, o‘z xatolari va noto‘g‘ri tanlovlari bilan fojiaviy taqdirga yuz tutadigan obrazdir. Uning antiqahramonlik xususiyati aynan shunda — u o‘quvchini hayratlantiradigan qahramonlik bilan emas, insonning ichki zaifliklarini ochib berishi bilan e’tibor tortadi. Tohir Malikning “Alvido, bolalik” qissasida antiqahramonlikning ijtimoiy-psixologik ko‘rinishi yaqqolroq ko‘zga tashlanadi. Asardagi o‘smirlar, xususan, Qamariddin va uning atrofidagi bolalar taqdiri orqali jinoyatchilikning shakllanishi, tarbiya va muhitning shaxsga ta’siri ko‘rsatiladi. Ularning ko‘pchiligida yovuzlik tug‘ma xususiyat emas, balki yolg‘izlik, mehr va e’tibor yetishmasligi, oilaviy muammolar hamda noto‘g‘ri muhit natijasi sifatida shakllanadi. Shu jihatdan ular orqali antiqahramonning yana bir qirrasi — salbiy xatti-harakat ortidagi insoniy sabablar ochiladi. O‘quvchi qahramonni faqat qoralash bilan cheklanmay, uning qanday qilib bunday holatga kelib qolganini anglashga harakat qiladi. Bu esa antiqahramon obrazining kitobxon tafakkuriga ta’sirini kuchaytiradi.

Tohir Malikning “Shaytanat” asaridagi Asadbek esa antiqahramonning yanada murakkab va bahsli shaklini namoyon etadi. U jinoyat olamining vakili bo‘lsa-da, obraz faqat salbiy xususiyatlar bilan cheklanmaydi. Asadbek kuchli iroda, qat’iyat va o‘z qarashlariga sodiqlik kabi jihatlarga ega. Biroq bu sifatlar uning faoliyatidagi axloqiy muammolarni bartaraf etmaydi. Natijada obrazda kuch va axloq, shaxsiy manfaat va insoniy mas’uliyat o‘rtasidagi qadriyatlar

to‘qnashuvi yuzaga keladi. Asadbekning qarorlari uning ichki dunyosini ochib boradi va kitobxonni yaxshi yoki yomon obraz degan sodda tushunchadan ko‘ra, “uni bunday qilishga nima sabab bo‘ldi?” degan murakkabroq savolga yuzlashtiradi. Antiqahramonning badiiy kuchi ham aynan mana shu bahsli jihatda namoyon bo‘ladi. Zamonaviy o‘zbek nasrida antiqahramonning ruhiy-falsafiy qiyofasi Ulug‘bek Hamdam ijodida ham kuzatiladi. Ayniqsa, “Muvozanat” romanidagi Yusuf obrazi orqali insonning ichki dunyosi, maqsadi, e’tiqodi va jamiyat oldidagi mas’uliyati bilan bog‘liq masalalar yoritiladi. Yusuf tayyor va mukammal yechimga ega qahramon emas. U izlanadi, ikkilanishlarni boshdan kechiradi, hayotning turli sinovlari qarshisida o‘z pozitsiyasini qayta ko‘rib chiqadi. U zamonaviy insonning o‘z hayotida tanlov qilish jarayoni qanchalik muhim ekanini ochib beradi. Ulug‘bek Hamdamning boshqa asarlarida ham insonning yolg‘izligi va mavjud qarashlar bilan to‘qnashuvi markazga chiqadi. Bu holat antiqahramon tushunchasining faqat jinoyatchi yoki salbiy xarakterli shaxs bilan cheklanmasligini ko‘rsatadi. Antiqahramon ba’zan jamiyatga qarshi chiqqan shaxs, ba’zan esa o‘z ichki dunyosida kurashayotgan, to‘g‘ri yo‘lni izlayotgan oddiy inson bo‘lishi mumkin. Muhimi, uning xarakterida tayyor ideal emas, kamchiliklari, qusurlari, xatolari va ba’zan yovuzliklari bilan ham qabul qilinadigan qahramon yotadi. Yozuvchi qahramonlarini biryoqlama tasvirlashdan ko‘ra, ularning ichki kechinmalarini, shubhalarini, yolg‘izligini va ma’naviy olamini ochishga e’tibor qaratadi. Bunday obrazlarda insonning o‘zini anglash jarayoni, qadriyatlar bilan yuzma-yuz kelishi va hayotiy tanlovi muhim o‘rin egallaydi. Shu jihatdan Isajon Sulton nasrida antiqahramon tushunchasi ruhiy-falsafiy mazmun bilan boyiydi. Nazar Eshonqulning “Maymun yetaklagan odam” hikoyasidagi rassom obrazi esa antiqahramonning o‘ziga xos falsafiy va absurdlikka yaqin ko‘rinishini namoyon etadi. Rassomning hayotga munosabati, ruhiy holati va atrofdagi voqelikni idrok etishi odatiy mezonlarga to‘liq sig‘maydi. Asardagi rassom va uning yaratgan obrazlari orqali insonning

ma’naviy holati, jamiyatdagi qadriyatlarning o‘zgarishi va ichki yemirilish jarayoni ramziy tarzda ifodalanadi. Bu yerda antiqahramonning asosiy belgisi aniq bir yovuzlik emas, balki uning ruhiy olamidagi ziddiyat va voqelik bilan murosaga kela olmasligidadir. Chingiz Aytmatovning “Sarvqomat dilbarim” asaridagi Ilyos obrazi ham insonning tanlovi va uning oqibatlari bilan bog‘liq murakkab qahramon sifatida e’tiborga loyiq. Ilyosning shaxsiy istaklari, mas’uliyatsizligi va yaqin insonlari oldidagi burchini unutib qo’ygani uning ruhiy qiyofasini belgilaydi. Uning taqdiri orqali antiqahramonlikning yana bir muhim belgisi — insonning o‘z tanlovi oqibatidan qochib qutula olmasligi ko‘rsatiladi. Antiqahramonlikning yana bir ko‘rinishi “Lolazor” romanida ko‘rinadi. Asardagi ayrim obrazlar shaxsiy manfaat, mavqe va hokimiyat ta’sirida harakat qiladi. Ularning xatti-harakatlarini faqat yaxshi yoki yomon deb baholab bo‘lmaydi. Chunki ularning xarakteri muhit va shaxsiy manfaatlar ta’sirida shakllanadi. Shu jihatdan antiqahramon bu asarda ijtimoiy muhit bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Fyodor Dostoyevskiyning “Jinoyat va jazo” romanidagi Raskolnikov ham antiqahramonning murakkab namunasidir. U jinoyat sodir etadi, ammo asarda uning jinoyatidan keyingi ruhiy holati muhim o‘rin tutadi. Raskolnikov o‘z qarashlari, vijdoni va qilgan ishi bilan kurashadi. Shu sababli kitobxon uni faqat jinoyatchi sifatida emas, ichki ziddiyatlarga ega inson sifatida ham kuzatadi. Uning obrazi antiqahramonning asosiy xususiyatlaridan biri — qahramonning o‘z xatosi bilan yuzma-yuz kelishini yaqqol ko‘rsatadi.

Demak, antiqahramon obrazining badiiy qiymati uning mukammal emasligida, balki insonning real va murakkab tabiatini ochib bera olishidadir. Individualizm, yolg‘izlik, ma’naviy inqiroz, ichki ziddiyat va qadriyatlar to‘qnashuvi kabi holatlar antiqahramonning xarakterini shakllantiradi. Bunday qahramon kitobxonda tayyor hukm emas, savol uyg‘otadi. Shu sababli antiqahramon ko‘pincha ideal qahramonga qaraganda ko‘proq bahs, qiziqish va fikriy munosabatga sabab bo‘lishi mumkin. Uning xatti-harakatlarini

tushunishga urinish kitobxonni asarning mazmuni bilan faolroq munosabatga kirishishga undaydi.

Xulosa. Antiqahramon adabiyotga ideal insonning inkori sifatida emas, insonning yashirilgan qirralarini ko‘rsatish ehtiyoji bilan kirib keladi. “Sarob”, “Alvido, bolalik”, “Shaytanat”, “Muvozanat”, “Ota”, “Lolazor”, “Pakananing oshiq ko‘ngli”, “Odam bo‘lish qiyin”, “Puankare”, “Sarvqomat dilbarim”, “Jinoyat va jazo”, “Maymun yetaklagan odam” kabi asarlardagi ayrim obrazlar ana shu xususiyatlari bilan antiqahramonlikning turli ko‘rinishlarini namoyon etadi. Saidiy, Asadbek, Yusuf, Raskolnikov, Ilyos va boshqa ziddiyatli obrazlar misolida ko‘rishimiz mumkinki, qahramonning badiiy qiymati uning xatosizligida emas, o‘z irodasi, xato va kamchiliklari, vijdoni bilan yuzma-yuz qolishida namoyon bo‘ladi. Shu ma’noda antiqahramonning notinch va bezovtaligi uning zaifligi emas, xarakterini ochadigan asosiy nuqtadir.

Tahlil qilingan asarlarda yolg‘izlik, ma’naviy inqiroz, individualizm, absurdlik, qadriyatlar to‘qnashuvi va tanlov bir-biridan ajralgan holatlar emas, balki qahramon ruhiyatini ochib beruvchi omillar sifatida ko‘zga tashlanadi. Ba’zi obrazlar muhit bosimida sinadi, ayrimlari o‘z qarashlari bilan jamiyat o‘rtasida qoladi, boshqalari esa noto‘g‘ri tanlovining oqibatlari bilan yashaydi. Ana shu farqlar antiqahramon obrazining bitta qolipga sig‘masligini ko‘rsatadi.

Antiqahramonning kitobxonni o‘ziga tortadigan jihati ham shunda: ideal qahramon javob bersa, antiqahramon savol qoldiradi. Uning qarori oqlanmasligi mumkin, ammo o‘sha qarorning sababini anglash istagi kitobxonni obraz ichiga olib kiradi. Natijada o‘quvchi qahramonni shunchaki kuzatmaydi — uning tanlovi, yolg‘izligi va ichki kurashi ustida bahs yuritadi.

Shu nuqtadan qaraganda, zamonaviy o‘zbek adabiyotidagi antiqahramon insonni “qanday bo‘lishi kerak” degan mezon bilan emas, “nega aynan shunday bo‘lib qoldi?” degan savol bilan tadqiq etishga imkon beradi. Antiqahramon poetikasining dolzarbligi ham ana shu savolda: u adabiy qahramonni ideal timsoldan tirik, ziddiyatli va bahsli shaxsga aylantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Aytmatov Ch. *Sarvqomat dilbarim: qissa.* – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2018. – 304 b.
2. Dostoyevskiy F. *Jinoyat va jazo: roman*. – T: Yangi asr avlodi, 2015. – 856 b.
3. Eshonqul N. *Maymun yetaklagan odam: hikoyalar*. – Yangi nashr, 2019. – 208 b.
4. Hamdam U. *Muvozanat: roman.* – Toshkent: Sharq, 2007.
5. Malik T. *Alvido... bolalik: qissa*. – Toshkent: Sharq, 2019. – 184 b.
6. Malik T. *Shaytanat: roman.* – Toshkent.
7. Qahhor A. *Sarob: roman.* – Toshkent, 2019. – 390 b.
8. Qodirova Sh. Q. Tohir Malikning “Alvido, bolalik” qissasidagi obrazlar xarakteri va ularning ichki kechinmalari // ilmiy maqola. – 2025.
9. Umarbekov O‘. *Odam bo‘lish qiyin: roman.* – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.